

התחרותיות בישראל 2010

Where Do We Go from Here?

אקטואליה: בשנת 2006 זכתה ישראל למקום ה-15 במדד התחרותיות העולמי של ה-World Economic Forum. בגוף הסקר שנעשה אז נאמר כי ישראל משתחררת מכבלי העבר שריסנו את יכולותיה. ואולם מאז הידרדרה ישראל למקום ה-27 בעולם (ב-2009, מתוך 133 כלכלות).¹ על רקע זה עולה השאלה מה משמעות דירוג התחרותיות, היש לייחס לו רצינות ואם כן - כמה ובאיזה הקשר.

כדאי לומר מיד: בחינת התחרותיות חשובה, מפורטת ועקבית ויש בה להועיל רבות – הבחינה נערכת באופן עקבי למעלה מ-20 שנה; היא מאתרת בצורה בסיסית ויסודית למדי את המחלות והעוצמות של כלכלה-נתונה, והיא מגישה לנו מראה מהימנה יחסית² לגבי מידת ההתקדמות והנסיגה שלנו בפרמטרים הנבדקים לגבי למעלה מ-130 כלכלות ברחבי העולם. לראות את עצמנו במראה – זה מעניין, להשוות את מה שרואים לאיך נראים אחרים באותה מראה – מעניין עוד יותר. ואולם התועלת הרבה ביותר מצויה במימד הפשוט ביותר: לימוד מושכל של דוח תחרותיות מלמד אותנו האם הרפורמות, המהפיכות והאנרגיות והמשאבים שמוציאה הממשלה בכל שנה – הם בכלל בכיוון הנכון ועונים ל"מחלות" שלנו, או שלהיפך – האנרגיות מוצאות על סיסמאות שלא מקדמות אותנו בדבר.

מהי תחרותיות? המושג של תחרותיות של מדינה אינו עתיק יומין, אך הוא צבר עיסוק רב סביבו. האחראי העיקרי לכך הוא תהליך הגלובליזציה שעובר על כלכלת העולם באופן מואץ בעשורים האחרונים ופותח שערים של מדינות, מוצרים, בורסות, כוח עבודה ותחרות מצד ספקים וצרכנים במדינות אחרות. בעולם בו הכל נייד נתונה כל כלכלה לבחינה מתמדת של ביצועיה. כדי להבין נכונה ובמלוא העומק את המשמעות של המושג (שהגדרתו בתרגום החופשי היא – "מכלול ההיבטים והקשרים בין גורמים שונים בכלכלה של מדינה המאפשרים לאזרחיה לשגשג"), כדאי להיזקק לרגע לאבחנה הבסיסית בין עץ לפירותיו: בין התעשרות ב"פירות" לבין טיפוח של עץ שמצמיח פירות בקביעות: כשם שאדם או תאגיד יכול להתעשר – כך יכולה גם כלכלה של מדינה לשגשג. ואולם, התחרותיות של מדינה, מכלול היסודות והתשתיות בכלכלה שהקשרים ביניהם מזינים את הפיריון והשגשוג לאורך זמן – מכלול זה קובע האם ביכולתה של כלכלה נתונה לגרום לכלל הגורמים הפועלים בה לשגשג בהתמדה לאורך זמן.

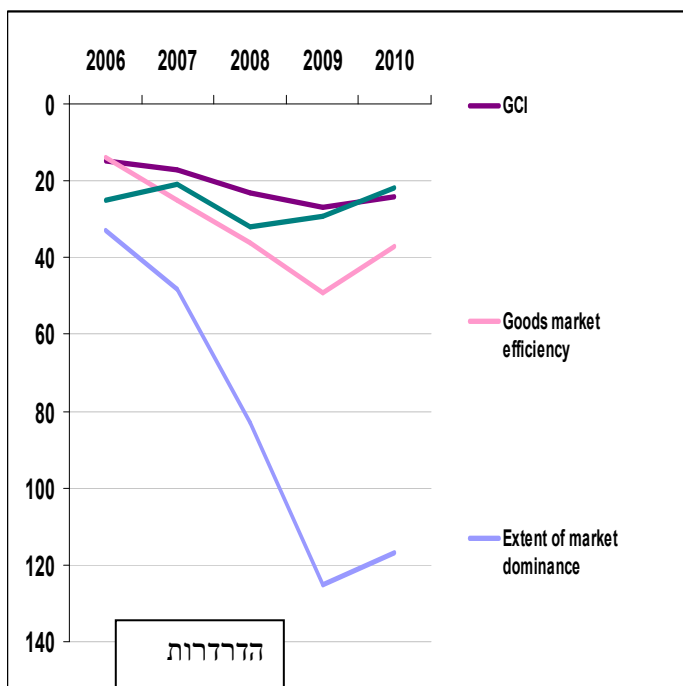
¹ בשנה האחרונה חל תיקון לא משמעותי למקום ה-24.

² הביקורת העיקרית הנשמעת לגבי דוח התחרותיות היא שרובו מבוסס על שאלות סקר. יחד עם זאת, משך פעילותו (מאז שנת 1979 ועד היום) והשוואת הממצאים למקורות נוספים, מספקים יחדיו תמונה מהימנה.

ממה בנויה תחרותיות? המושג תחרותיות בנוי על 12 יסודות: 4 היסודות הבסיסיים הם – תשתיות הכלכלה, היציבות המקרו-כלכלית שלה, החינוך והבריאות ומוסדות היסוד שבה: רשויות המדינה, השיטה המשפטית, הממשלה, המדיניות הציבורית ותפקודם, יציבותם ושקיפותם. על מצע בסיסי הזה מתווספים 6 יסודות המבטאים את יעילות הכלכלה: רמת ההשכלה הגבוהה, יעילות ותחרות שוק המוצרים, יעילות שוק העבודה המקומי, תחכום שוק ההון, המוכנות הטכנולוגית וגודל השוק; 2 יסודות מכסים את המכלול ולהם משקל גבוה במיוחד: החדשנות שבכלכלה המקומית ורמת התחכום העסקי.

כיצד ישראל נראית דרך משקפי התחרותיות? לקראת כנס "זה מרקר" פירקנו לחוליות את נקודות הבוחן של התחרותיות כפי שזו נאמדת על ידי גופים שונים בעולם ובנינו מחדש מפה מפורטת של מרכיבי העוצמה והחולשה של ישראל ככלכלה. המימצאים, מפתיעים בחלקם, מפורטים פה:

מוסדות ציבור מיושנים ולא יעילים: ישראל מדורגת במקום ה-90 (מתוך 132 נכון לשנת 2010-2011) הירוד מאד בשקיפות של החלטות הממשלה והמדיניות הציבורית שלה. הביורוקרטיה, פרוצדורות וחוסר יציבות במדיניות הציבורית יוצרים עלויות גבוהות ביותר לעסקים ומדורגים במקומות גרועים בעולם (מקום 85 הנמוך מאד בעלות הביורוקרטיה והרגולציה לעסקים ובמקום גבוה מבחינת הבזבזנות הממשלתית).

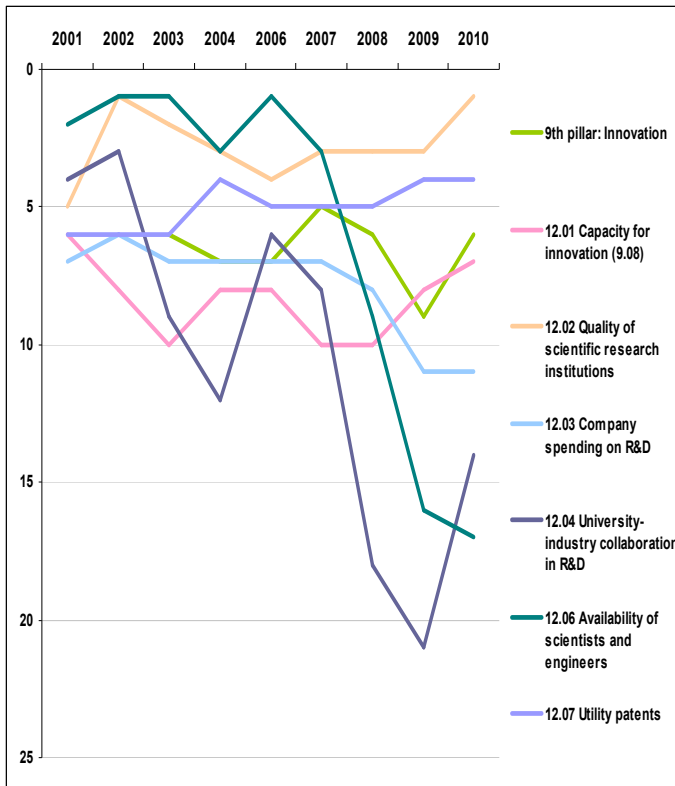
עליה בגופים דומיננטיים במשק: ביחד עם חוסר היעילות של המגזר הציבורי נתפס המשק הישראלי של שנת 2010 כקן חמים במיוחד לקונצרנים גדולים וכמקום פחות ופחות אפשרי לעסקים בינוניים וקטנים. מידת הריכוזיות במשק נתפסת בהמראה בחמש השנים האחרונות וישראל מדורגת בהיבט זה במקום ה-120 (מבין 132 כלכלות).

אכיפה וצדק: הידרדרות קשה הנרשמת כחריפה ומדאיגה ביותר בשנים האחרונות היא בביטחון האזרחים בשירותי המשטרה – ישראל מדורגת במקום ה-78 בעניין זה לאחר שרק בשנת 2003 דורגה בין 10 המדינות הראשונות.

מערכת המשפט הישראלית לעומת זאת מדורגת בהיבט ההשוואתי במקום מחמיא מאד מ... ונקיונה – המקום ה-14, אך במקום פחות מחמיא מבחינת ההגנה האפקטיבית הניתנת במערכת המשפטית לזכויות, האפקטיביות בפתרון סכסוכים והיכולת להעביר החלטות רגולטיביות בשבט ביקורת אמיתי (מקומות 45 ואילך). ניתן להעריך כי בעוד שאין חשש לניקיון וטוהר המידות במערכת חשובה זו, היא נתפסת כמחייבת באופן חד ניהול הספקים ויעול.

תשתיות – לא מה שחשבתם: מיתוס נוסף שמתנפץ מלימוד נתוני התחרותיות הוא תחום התשתיות – מזה שנים שישראל מצטיירת כמדינת ההשקעות האולטימטיביות בתשתיות, אולם נראה כי לפחות בהיבטי התחבורה מדובר יותר בסיסמא מאשר במציאות: תשתיות התחבורה של ישראל מדורגות במקום נמוך (מתחת ל-50 המדינות הראשונות)

כשליציון נמוך במיוחד זוכה התשתית הנמלית (מקום 53). לצייון מעט יותר טוב זוכה התשתית התעופתית (הממוקמת במקום ה-37). הנמלים מצטיירים כסוג של **מחלת ילדות ישראלית** שלמרות כל הרפורמות – לא חל בהם שיפור עמוק ומהותי כנדרש מכלכלה שהיא במהותה "כלכלת אי" כישראל.

הפתעות לטובה? יש כאלה, אך במעט תחומים:

ראשית ישראל נחשבת כמעוז לחדשנות ויצירתיות ומוסדות המחקר שלה נתפסים כראשונים בעולם (צמרת העשיריה הראשונה). גם בהיבט כמות הפטנטים לנפש אנו מובילים – מה שמחזק שוב את המימד האנושי כיתרון היחסי המובהק ביותר של ישראל בעולם. בהיבט זה ניתן וצריך להתריע ברמה הלאומית: ככל שמוסדות האקדמיה "ייובשו" מהשקעות וכספי מדינה – מדיניות שבה דבקו הממשלות האחרונות – צפוי הענף הזה שישראל ממותגת בו ברחבי כל העולם – לקרוס. גם השווקים הפיננסיים שלנו מפתיעים לטובה מאז 2005 (אך נראה כי השמחה מוקדמת שכן אין מדובר בנתון יציב).

מצב הבריאות בישראל בולט לטובה – למרות

שנדמה לעיתים בקריסה מכותרות העיתונים –

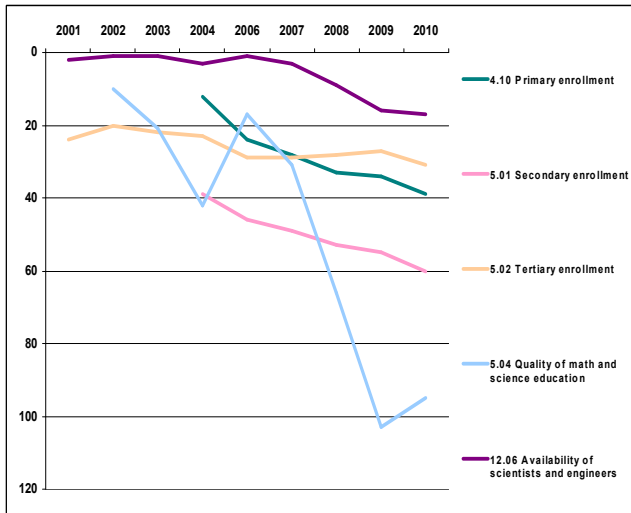
ממוצב במקום טוב יחסית לעולם. יש להזכיר שני סייגים חשובים ו"פקודת התרעה": היתרון בבריאות נשען במידה רבה על משאבי אנוש רפואיים מוצלחים.³ בריחת כשרונות כאלה לחו"ל עשויה לגרום לנזק רב בהמשך ולהידרדרות בתחום חשוב זה. שנית, יש לזכור שהשוואה היא גם למדינות רבות בהן מחלות ומגיפות בסיסיות פוגעות קשה בכלכלה.

שוק העבודה: נתון שאינו בולט על פני השטח היא הנכות שלנו בשוק העבודה – כשמסתכלים על הגמישות לסיים יחסי

עבודה (עלויות הפיטורין) – מדורגת ישראל במקום גרוע במיוחד. יש לזכור: הדוח מדבר על ישראל הרשמית, זו שעל הנייר מועסקים בה מאות אלפי אנשים בתנאי קביעות (עיקרם במגזר הציבורי). ישראל האחרת, שבה אלפי מועסקים

³ יש לציין כי במדד ה-IMD נמצא כי ההוצאה הציבורית על הבריאות בישראל ירדה וכי חלה עלייה במספר התושבים פר-צוות רפואי. המיקום החיובי במדד ה-GCI נובע בעיקר בשל השוואה בתחום השפעת מחלות על כלכלת המדינה.

בתנאים לא תנאים, שבה שכר המינימום אינו נאכף – לא זוכה לאזכור בדוח התחרותיות. במידה רבה ברור שמתחייב איזון חדש – הגמשת הקביעות מחד וביטול תנאי תת התעסוקה של חברות הקבלן מאידך.

סכנות אסטרטגיות לתחרותיות שלנו? הנה העיקרית:

ההידרדרות בחינוך נתפסת כגורם המאיים ביותר על היתרון היחסי היחיד שיש לישראל: ההון האנושי. רמת ההוראה בפרט במתמטיקה ובמדעים ממוצבת כמידרדרת באופן חד. למתבונן "מבחוץ" בנתונים אלה נדמה בתחילה שהמצב אינו כה גרוע משום שנתוני החינוך מופיעים כשהם כרוכים בנתוני הבריאות, אולם כשמתירים את הקשר הבלתי טבעי הזה – מתבררת רמת ה"נפילה" בתחום החינוך. פקודת ההתעוה הלאומית היא – להפנות את כל המשאבים לתחום זה, שכן הוא "הבאר" ממנה יונקת החדשנות, היזמות והיתרון שלנו בתחומים רבים אחרים.

התמונה הכוללת המתקבלת לגבי התחרותיות של ישראל: מדינה מקוטבת שסובלת מקיצוניות וחוסר הומוגניות בין הכנפיים הכלכליות שלה: מגזר ציבורי מיושן שלא ידע רפורמה וחדשנות זה עשרות שנים – יחד עם שוק של חברות מתקדמות במגוון רב של ענפים (ממחשבים ותרופות עד חקלאות עבור בייצור מיצים ופיתוח שוק של חומס תעשייתי). "עולם ישן" של קונגלומרטים, מונופולים וועדי עובדים חזקים עם חברות "מונו" תחרותיות ברמה עולמית (טבע, ישקר, צ'קפוינט); רמת אקדמיה ומוסדות מחקר ברמה גבוהה – עם רמת הוראה מידרדרת; הפיצול והקיטוב המאיים ביותר הוא בתחום ההון האנושי: בישראל 2010 רוב ילדי חרדים ומיעוטים – אינם זוכים לחינוך מדעי שלא לדבר על אקדמי והשתתפותם הזעומה בכוח העבודה מנסרת את היתרון היחסי הכמעט יחידי שיש לנו לעתיד לבוא בתחום התחרותיות של ישראל.

התוצאה הפשוטה של הניתוח התחרותי היא זו: ככל שלא יחולו שינויים יסודיים אמיתיים במחלות הילדות של המשק, וככל שאוכלוסיות הקצה לא יזכו לחינוך מדעי, אקדמי ומוסדות המחקר והאקדמיה ייובשו – יילך היתרון היחסי של ישראל ויימחק עד לאבק דק. גם מחלות הילדות של המשק ניתנות לפתרון בשני טווחי זמן: הטווח הבינוני: טיפול בחוליי המגזר הציבורי, קשיחות ההעסקה, הריכוזיות היתרה והמונופולים בתשתיות; וריכוז מירב המשאבים למלחמה האמיתית של העתיד בטווח הארוך – בנייה מחדש של יסודות החינוך ושיפור דרמטי ברמת ההוראה. **עובדת יסוד אחת ברורה: אף אחד מיעדי התחרותיות אינו מתחיל ונגמר בקדנציה של ממשלה אחת. דרושה אפוא מנהיגות אמיתית, לא מפלגתיות, כדי להבריא את תחרותיות ישראל.**

If you don't care where you want to go – it doesn't matter which road you are taking